

2. Кириленко Т. С. Психологія переживання травмуючих ситуацій: навч. посіб. Для студентів вищих навчальних закладів / Т. С. Кириленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 135 с.
3. Психологія спорту: Монографія / Под ред. Ю. П. Зинченко, А. Г. Тоневицького. – М.: МГУ, 2011. – 424 с.
4. Єфімова О. А. Психологічний аналіз переживання психотравмуючих ситуацій у спортивній діяльності / О. А. Єфімова, Т. С. Кириленко // Вісн. Київ. ун-ту. Соціологія, психологія, педагогіка. – 1999. – с. 48-50.
5. Леонов С. В. Переживание спортивной травмы / С. В. Леонов // Национальный психологический журнал. – 2012. – №2 [8].
6. Ivarsson A. Psychological Predictors of Sport Injuries among Soccer Players [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:238880/FULLTEXT01.pdf>
7. Pargman D. Psychological Bases of Sport Injuries / D. Pargman // Fitness Information Technology (FiT); 3rd edition. – 2007.

Отримано 08.09.2015 р.

УДК 159.923.3

Корнієнко О. Ю.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірант

НЕВРОЗОГЕННІ ТА КОМПЕНСАТОРНІ ВЛАСТИВОСТІ СИБЛІНГОВОГО СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ

В статті розглядаються неврозогенні та компенсаторні властивості сиблінгового симптомокомплексу в залежності від особливостей його системного рівня, а також властивостей, які він обумовлює. Виявлені фактори в структурі даних властивостей. Визначені елементи сиблінгового симптомокомплексу, що потребують подальшої психокорекції та психологічного розвитку.

Ключові слова: сиблінговий симптомокомплекс, неврозогенні властивості, компенсаторні властивості, рівень невротизації

В статье рассматриваются неврозогенные и компенсаторные свойства сиблингового симптомокомплекса в зависимости от особенностей его системного уровня, а также свойств, которые он обуславливает. Определены факторы в структуре этих свойств. Представлены элементы сиблингового симптомокомплекса, требующие дальнейшей психопрофилактики и психологического развития.

Ключевые слова: сиблинговый симптомокомплекс, неврозогенные свойства, компенсаторные свойства, уровень невротизации

The author analyzes the neurosogenic and compensatory traits of the sibling symptom complex, which depend on the specifics of its system level, as well as traits

[°] © Корнієнко О. Ю., 2015 р.

that it causes. The main factors were identified in its structure. Mention is also made of its traits that should be corrected and developed.

Keywords: *sibling symptom complex, neurosogenic traits, compensatory traits, the level of neurotization*

Актуальність. В напружених та нестійких умовах сучасного суспільства значно зростає кількість осіб з негативними, дезадаптивними психічними станами, значну частину яких складають невротичні. Згідно офіційних даних ВОЗ, за останні 65 років загальна їх кількість збільшилась в 24 рази [1]. У зв'язку із цим, актуальне значення має вивчення психологічних чинників невротизації особистості та пошук нових ефективніших підходів до їх психологічної профілактики, зокрема всередині сім'ї.

Цілісне та ширше уявлення про психологічні властивості, що сприяють успішній адаптації або призводять до невротичних станів, та систему значущих відносин, в яких вони формуються, дасть змогу глибшого та більш системного бачення про загальний адаптаційний потенціал особистості [2, с. 439]. Зокрема, в сучасній психологічній літературі не достатньо вивченим залишається питання стосовно впливу специфічної структури психологічних властивостей, обумовлених сиблінговою позицією, на виникнення невротичних станів.

Метою статті є аналіз структури невротогенних та компенсаторних властивостей сиблінгового симптомокомплексу.

В сучасних сиблінгових дослідженнях висвітлюється проблема стресогенності впливу тяжких захворювань або смерті сиблінга, розрізнявального батьківського ставлення, сімейних триангуляцій, всиновлення або народження сиблінга, насилля у сім'ї та між сиблінгами [3; 4; 5; 6]. Але питання про вплив особливостей особистості, обумовлених сиблінговою позицією, на рівень вираженості невротичних станів все ж залишається відкритим.

Таким чином, актуальним питанням психологічних досліджень є теоретичне та емпіричне узагальнення та систематизація даних з метою вивчення сиблінгових позицій як симптомокомплексу, що має складну структуру та здійснює істотний вплив на формування невротичних станів особистості.

Конфігурація системних властивостей сиблінгового симптомокомплексу (сиблінгові позиції, діапазон різниці у віці, порядок народження матері та батька, стать сиблінга матері і батька, взаємодія цих властивостей) утворює профіль соціально психологічних (рівень емпатії, підтримання меж, схожості, примусу в сиблінгових відносинах, а також незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного, недовірливо – скептичного, покійно – сором'язливого, залежно – слухняного, відповідально – альтруїстичного типу міжособистісної взаємодії), особистісних та психодинамічних властивостей (рівень самооцінки, комунікабельності, нормативності поведінки, сміливості, чутливості, підозрливості, дипломатичності, тривожності, радикалізму, напруженості, пізнавальної та соціальної пасивності, невротичного контролю, афективної нестійкості, інтровертованої спрямованості, іпохондричності, соціальної дезадаптації). Кожна сиблінгова позиція відрізняється за рівнем вираженості тієї чи іншої властивості у своєму профілі.

Системні властивості сиблінгового симптомокомплексу, зокрема у їх взаємозв'язку, значущо ($p < 0,05$) впливають на міру вираженості невротичних станів та рівень невротизації. Так, сиблінгові позиції впливають на рівень вегетативних порушень; стать - на рівень вегетативних порушень, тривоги, астенії; порядок народження батька - на міру вираженості невротичної депресії у його дітей; стать сиблінга матері – на рівень невротизації.

Виявлено значущий ($p < 0,05$) вплив на рівень невротичних станів таких взаємопов'язаних елементів сиблінгового симптомокомплексу, як: на міру вираженості вегетативних порушень, астенії, істеричного типу реагування значущо впливає взаємодія чинників сиблінгова позиція і порядок народження батька; на міру вираженості obsесивно-фобічних порушень, депресії, тривоги - сиблінгова позиція і діапазон різниці у віці досліджуваного; на рівень невротизації – сиблінгова позиція матері та порядок народження батька.

Сиблінги значущо відрізняються від єдиних дітей за мірою вираженості вегетативних порушень, які є більш вираженими у сиблінгів.

В концептуальній схемі сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості встановлено, що опосередковуючим елементом сиблінгових позицій, інших його системних властивостей та міри вираженості невротичних станів, рівня невротизації є неврозогенні та компенсаторні властивості. Виявлення цих властивостей дасть змогу побудувати більш цілісну модель впливу сиблінгового симптомокомплексу на невротичні стани особистості. Проаналізуємо, які саме властивості підвищують або знижують рівень негативних психічних станів, що представлені у формі невротичних.

Для молодших братів братів (ББ) неврозогенними властивостями є: низький рівень самооцінки (для тривоги), емпатії в сиблінгових відносинах; висока пізнавальна та соціальна активність, емоційна нестабільність, прямолінійність. Компенсаторними - низький рівень афективної нестійкості, недовірливо-скептичного, покірно-сором'язливого, прямолінійно-агресивного типу міжособистісних відносин, іпохондричності, розслабленості, самооцінки (для вегетативних порушень).

Для старших братів братів (Бб) неврозогенними є властивості: високий рівень недовірливо-скептичного, прямолінійно-агресивного типу міжособистісних відносин, напруженості, підозрливості, самооцінки (для вегетативних порушень), соціальної неадаптивності. Компенсаторними – високий рівень емпатії та підтримання меж в сиблінгових відносинах, реалізму, дипломатичності, практичності, самооцінки (для тривоги).

Для молодших братів сестер (БС) неврозогенними є властивості: низький рівень самооцінки (для тривоги); високий рівень прямолінійності, емоційної нестабільності. Компенсаторними – високий рівень замкненості (для obsесивно-фобічних порушень), розслабленості, практичності, емпатії та підтримки меж в сиблінгових відносинах, пізнавальної і соціальної пасивності; низький рівень афективної нестійкості, незалежно-домінуючого типу міжособистісних відносин, соціальної неадаптивності.

Для старших сестер братів (Сб) неврозогенними є властивості: високий рівень афективної нестійкості, недовірливо-скептичного типу міжособистісних відносин, комунікабельності (для obsесивно-фобічних порушень), схожості в сиблінгових відносинах, напруженості, емоційної нестабільності, самооцінки (для

вегетативних порушень). Компенсаторними - високий рівень сміливості, дипломатичності, самооцінки (для тривоги), комунікабельності (для невротичної депресії), емпатії в сиблінгових відносинах, пізнавальної і соціальної пасивності; низький рівень прямолінійно-агресивного і незалежно-домінуючого типу міжособистісних відносин.

Для старших братів сестер (Бс) неврозогенними властивостями є: високий рівень недовірливо-скептичного типу міжособистісних відносин, соціальної неадаптивності, емоційної нестабільності; прямолінійності, пізнавальної та соціальної активності; низький рівень самооцінки (для тривоги), комунікабельності. Компенсаторними - низький рівень афективної нестійкості, іпохондричності, незалежно-домінуючого, відповідально-альтруїстичного типу міжособистісних відносин, самооцінки (для вегетативних порушень); високий рівень розслабленості, емпатії в сиблінгових відносинах, інтровертованої спрямованості.

Для молодших сестер братів (сБ) неврозогенними властивостями є: високий рівень чутливості, самооцінки (для вегетативних порушень), прямолінійності, емоційної нестабільності. Компенсаторними - низький рівень соціальної неадаптивності, прямолінійно-агресивного, недовірливо-скептичного, залежно-слухняного типу міжособистісних відносин; високий рівень розслабленості, практичності, довірливості, підтримання меж та емпатії в сиблінгових відносинах.

Для старших сестер сестер (Сс) неврозогенними є властивості: високий рівень недовірливо-скептичного, залежно-слухняного типу міжособистісних відносин, чутливості і тривожності, напруженості, комунікабельності (для obsесивно-фобічних порушень). Компенсаторними - високий рівень самооцінки (для тривоги), комунікабельності (для невротичної депресії), пізнавальної і соціальної пасивності, емпатії в сиблінгових відносинах; низький рівень соціальної неадаптивності.

Для молодших сестер сестер (сС) неврозогенними є властивості: низький рівень підтримки меж із сиблінгом; високий рівень прямолінійності, емоційної нестабільності, самооцінки (для вегетативних порушень). Компенсаторними - низький рівень іпохондричності, недовірливо-скептичного, прямолінійно-агресивного типу міжособистісних відносин; високий рівень розслабленості, довірливості, емпатії в сиблінгових відносинах, пізнавальної та соціальної пасивності, самооцінки (для тривоги).

Слід також зауважити, що, разом із сиблінговою позицією, значущий ($p < 0,05$) вплив має діапазон різниці у віці на такі невротичні стани, як: тривога, невротична депресія та obsесивно-фобічні порушення. Порядок народження батька значущо впливає на рівень астенії, істеричного типу реагування, вегетативних порушень.

Виявлено, що у випадку, коли сиблінг має різницю у віці із братом чи сестрою 1-3 роки, то рівень тривоги, невротичної депресії, obsесивно-фобічних порушень буде вищим. Такі показники зумовлені неврозогенною властивістю – схожістю із сиблінгом. Разом із цим, низький рівень недовірливо-скептичного типу міжособистісних відносин є компенсаторною властивістю у симптомокомплексі.

Показники астенії, істеричного типу реагування, вегетативних порушень будуть вищими в сиблінгів, чий батько був єдиною дитиною, що зумовлено

наявністю в них неврозогенної властивості - незалежно-домінуючого типу міжособистісних відносин. Хворобливий характер зазначених форм невротичного стану буде нижчим у сиблінгів, чий батько був другою дитиною, ніж першою чи третьою, адже в них більш виражений рівень компенсаторних властивостей - комунікабельності та самооцінки.

Нагадаємо, що на рівень невротизації впливає взаємодія статі сиблінга матері та порядку народження батька. Враховуючи властивості нижчих ієрархічних рівнів сиблінгового симптомокомплексу, які зумовлюють ці чинники, визначено компенсаторні та неврозогенні властивості, які сприяють зниженню або підвищенню рівня невротизації.

Так, з підвищенням самооцінки та довіри іншим рівень невротизації знижуватиметься. Найвищий рівень невротизації буде спостерігатись у дітей, чий батько та мати – єдина дитина у сім'ї, або ж батько – другий, а мати – єдина. Так, в єдиних дітей самооцінка є завищеною, що може посприяти зниженню самооцінки в їх дітей. Недовірливо-скептичний тип міжособистісних відносин зростає з підвищенням самооцінки, адже сприяє переоцінці власних можливостей та критичності щодо інших. Зокрема, довіра світові формується в залежності від здатності матері довіряти світу та вчити цьому дитину. В єдиних доньок – високий рівень недовіри інших, що може формувати таку властивість і в їх дітей.

З метою виявлення внутрішніх латентних факторів всередині сиблінгового симптомокомплексу, проведено факторний аналіз його властивостей, які зумовлюють зниження або підвищення міри вираженості невротичних станів та рівня невротизації. Був застосований Метод Головних компонент (обертання факторів – Варімакс). В ході емпіричного дослідження визначено 6 факторів (пояснюють 56% загальної дисперсії). Визначені фактори та властивості, які до них увійшли, об'єднано в таблицю (див. Табл. 1):

- «Функціональність сиблінгових відносин»,
- «Експансивність в міжособистісних відносинах»,
- «Особистісна саморегуляція»,
- «Конформність»,
- «Зосередженість на собі»,
- «Емоційна стабільність».

В межах кожного симптомокомплексу визначено ті фактори, які потребують психологічної профілактики, а саме:

- 1) молодші брати братів – «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція», «зосередженість на собі», «функціональність сиблінгових відносин»;
- 2) старші брати братів – «експансивність в міжособистісних відносинах», «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція»;
- 3) молодші брати сестер - «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція»;
- 4) старші сестри братів - «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція», «зосередженість на собі», «функціональність сиблінгових відносин», «експансивність в міжособистісних відносинах»;
- 5) старші брати сестер - «експансивність в міжособистісних відносинах», «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція», «зосередженість на собі»;

- 6) молодші сестри братів - «експансивність в міжособистісних відносинах», «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція»;
- 7) старші сестри сестер - «експансивність в міжособистісних відносинах», «особистісна саморегуляція», «емоційна саморегуляція», «конформність», «зосередженість на собі»;
- 8) молодші сестри сестер - «експансивність в міжособистісних відносинах», «емоційна саморегуляція», «функціональність сиблінгових відносин».

Таблиця 1 - Фактори компенсації/невротизації та їх властивості в структурі сиблінгового симптомокомплексу

Фактори	Властивості, які до них увійшли	Рівні сиблінгового симптомокомплексу
<i>Функціональність сиблінгових відносин (6,4%)</i>	Утримання меж (0,674), рівень емпатії (0,524), схожість із сиблінгом (0,853).	Соціально-психологічний
<i>Експансивність в міжособистісній взаємодії (9, 2 %)</i>	Незалежність та домінування (0,785). Прямолинійність та агресивність по відношенню до інших (0,768). Скептичність та недовірливість (0,590).	Соціально-психологічний
<i>Конформність в міжособистісній взаємодії (8,7 %)</i>	Залежність, слухняність (0,757). Альтруїзм, відповідальність (0,609). Покірність та сором'язливість (0,646) Орієнтація на внутрішню реальність (мрійливість, ідеалізм) (0,482).	Соціально-психологічний Особистісний
<i>Особистісна саморегуляція (12,8 %)</i>	Самооцінка (оцінка власних можливостей) (0,514). Комунікабельність (0,771). Нормативність поведінки, самоконтроль (0,546). Соціальна сміливість (0,638). Емоційна стійкість, стриманість (сила «Я») (0,608). Соціальна адаптивність (-0,597).	Особистісний
<i>Зосередженість на собі (6, 6%)</i>	Інтровертована спрямованість особистості (0,464). Соціальна та пізнавальна пасивність (0,649). Іпохондричність (0,701).	Особистісний
<i>Емоційна стабільність (12%)</i>	Дипломатичність (емоційна стриманість) (0,359). Чутливість (0,548). Афективна нестійкість (0,467). Рівень тривожності (0,664). Рівень напруженості(0,695).	Особистісний Психодинамічний

В межах сиблінгових симптомокмплексів також є компенсаторні властивості, які необхідно підтримувати на високому рівні вираженості, адже вони мають адаптивну функцію та знижують рівень невротизації, а саме:

1) Для старших братів братів – підтримання високого рівня емпатії та особистісних меж із сиблінгом, реалізму та практичності, дипломатичності.

2) Для молодших братів братів – підтримання високого рівня афективної стійкості, розслабленості, уважності до власного психофізіологічного стану, довіри оточуючим, незалежність та впевненість у собі, стриманість відносно інших.

3) Для молодших братів сестер – підтримання емпатії та меж у сиблінгових відносинах, розслабленості та афективної стійкості, скритності та пізнавальної, соціальної пасивності, соціальної гнучкості, співпраці з іншими, практичності.

4) Для старших сестер братів компенсаторними властивостями, які необхідно підтримувати є сміливість, дипломатичність, соціальна та пізнавальна пасивність, стриманість та низькоагресивна взаємодія з іншими, бажання співпрацювати з іншими.

5) Для старших братів сестер необхідно підтримувати високий рівень афективної стійкості, розслабленості, уваги до власних психофізіологічних відчуттів, зануреності в себе, емпатії в сиблінгових відносинах, бажання взаємодіяти з іншими, здатність думати про власні потреби та не брати зайву відповідальність.

6) Для молодших сестер братів – підтримувати високий рівень емпатії та утримання меж із сиблінгом, розслабленості, практичності, довіри людям, соціальної гнучкості, стриманості та низько агресивної тактики взаємодії з іншими.

7) Для молодших сестер сестер слід підтримувати високий рівень розслабленості, пізнавальної та соціальної пасивності, зануреності в себе.

8) Для старших сестер сестер – емпатію в сиблінгових відносинах, гнучкість в адаптації до соціального середовища, пізнавальну та соціальну пасивність.

За допомогою кореляційного аналізу виявлено, що із підвищенням рівня неврозогенних властивостей, підвищується рівень компенсаторних. Припускаємо, що розвиток неврозогенних властивостей може сприяти інтенсивнішому розвитку компенсаторних, як і навпаки. Розглянемо такий взаємозв'язок всередині кожного фактору.

- Всередині фактору «Функціональність сиблінгових відносин» зі зростанням рівня емпатії та утримання меж зростатиме рівень схожості – неврозогенної властивості сиблінгового симптомокмплексу.

- Так, всередині фактору «Особистісна саморегуляція» зі зростанням компенсаторної властивості «соціальна сміливість» зростатимуть самоконтроль, самооцінка та комунікабельність, які підвищуватимуть міру вираженості деяких невротичних станів.

- Всередині фактору «Емоційна стабільність» зі зростанням рівня емоційної стриманості можуть підвищуватись тривожність, напруженість, афективна нестійкість, чутливість, що і сприяє збільшенню міри вираженості невротичних станів.

- Зі зростанням такої властивості, як пізнавальна та соціальна пасивність, інтровертованої спрямованості особистості, зростатиме і рівень іпохондричності як неврозогенної властивості всередині фактору «Зосередженість на собі».

Всередині факторів «Експансивність» та «Конформність» усі властивості є неврозогенними, тож із підвищенням однієї з них, зростатимуть інші.

Така динаміка особистості вказує на її цілісність та інтенцію до гомеостазу. Успішність її функціонування, зокрема у сиблінгових відносинах, виявлятиметься наявністю невротичних чи психосоматичних симптомів.

Висновки. Специфічний вплив сиблінгових симптомокомплексів виражається в особливостях їх структури, зокрема конфігурації властивостей системного рівня та взаємодії властивостей соціально-психологічного, особистісного та психодинамічного його рівнів. Вираженість компенсаторних або неврозогенних властивостей в структурі сиблінгових симптомокомплексів визначає міру вираженості синдромів невротичних станів та рівня невротизації.

Всі неврозогенні та компенсаторні властивості статистично об'єднані у 6 факторів: «Функціональність сиблінгових відносин», «Експансивність в міжособистісних відносинах», «Особистісна саморегуляція», «Конформність», «Зосередженість на собі», «Емоційна стабільність». Визначені фактори відповідають одному або двом рівням сиблінгового симптомокомплексу. Всередині кожного фактора із підвищенням рівня неврозогенних властивостей підвищується рівень компенсаторних, рівною мірою, як і навпаки. Таким чином, виявлені фактори в структурі сиблінгового симптомокомплексу дозволять розширити уявлення про сімейні та особистісні чинники психічних станів, зокрема невротичних. Сиблінгові симптомокомплекси, в залежності від структури їх системних властивостей, мають унікальний неврозгенний та компенсаторний потенціал, що є предметом подальшого психологічного розвитку або психопрофілактики.

Список використаних джерел

1. Шанько, Г. Г. Неврозы у детей [Текст] / Г. Г. Шанько. - Минск : Харвест, 2007. - 304 с.
2. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. - СПб.: 2008. - 583 с.
3. Caspi J. Sibling Development: Implications for Mental Health Practitioners / Jonathan Caspi. – New York: Springer, 2010. – 416 с.
4. Mitchell J. Siblings: Sex and Violence / Juliet Mitchell. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 270 с.
5. Trivers R. Parent-Offspring Conflict / Robert L. Trivers. // Museum of Comparative Zoology. – 1974. – №14 (1). – С. 249–264.
6. Whit P. Sibling Grief / P. Gill Whit. – Indiana: iUniverse, 2008. – 122 с.

Отримано 05.09.2015 р.